

Ornamentació vegetal i architectures de l'oci a la Barcelona del 1900

Fàtima López Pérez

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Ornamentació vegetal i architectures de l'oci *a la Barcelona del 1900*

Fàtima López Pérez

Volum I

Directora de tesi doctoral
Dra. Teresa-M. Sala i García

Universitat de Barcelona
Departament d'Història de l'Art
GRACMON, Grup de Recerca en Història de l'Art i del Disseny Contemporanis

Tesi per optar al títol de Doctora en Història de l'Art
Programa de Doctorat *Història, Teoria i Crítica de les Arts: Art Català i
connexions internacionals*. Bienni 2006-2008

Barcelona, juliol de 2012

Als meus pares i la meva germana

Recordemos la Arquitectura de los primeros tiempos; examinemos la de Grecia y Roma, después la románica y ojival, en la cual tanto derroche se hace de la Flora, sin olvidar el arte árabe aunque la usó parcamente, y, pasando por el Renacimiento, el neogriego y los estilos de nuestros días hasta el llamado Arte moderno, en todos veremos las flores y las hojas, ya estilizadas, ya copiadas como se presentan en la naturaleza, constituyendo el principal motivo de la ornamentación arquitectónica.

E.M. Repullés, *Arquitectura y Construcción*, 1905.

Agraïments

En el mateix sentit floral i simbòlic que queda palpés a la recerca, voldria expressar els meus agraïments a totes aquelles persones que han estat participants de l'elaboració de la meva tesi que ara ha arribat el moment de presentar.

La llavor es va generar fa uns anys quan era una estudianta de la Llicenciatura d'Història de l'Art a la Universitat Autònoma de Barcelona. La Dra. Teresa Camps em va proposar i animar a realitzar una tesi sobre l'ornamentació vegetal al modernisme. Ara li puc assegurar que podria passar-me la vida investigant sobre el tema.

La llavor necessitava d'un testó i vaig entrar a formar part del Grup de Recerca GRACMON que seria decisiu per a la meva formació, en què vaig tenir una acollida excepcional. Així mateix, la terra ve donada per la concessió de la beca predoctoral FI de la Generalitat de Catalunya que va permetre deixar assentada la plantació.

En aquest procés evolutiu de creixement he tingut l'inesgotable orientació i recolzament de la Dra. Teresa-M. Sala que indicava el camí correcte per a poder esdevenir en flor. Agrair-li que va creure en el projecte de tesi des del començament i va apostar pels resultats abans de la finalització. Confiança que s'ha ampliat en d'altres col·laboracions afins.

La flor que s'estava germinant no estava sola al jardí GRACMON, sinó que tota una sèrie de becaris/es, professors/es i col·laboradors/es m'han estat acompanyant amb consells, ànims i experiència dia a dia, mes a mes i any a any. La meva especial gratitud a la Dra. Mireia Freixa per l'energia que transmet, a Míriam Soriano per la gestió tan ben feta, als continus consells de Isabel Fabregat, Ricard Bru, Barbara Marchi, Núria F.Rius i Cristina Rodríguez, a més de tots els integrants del projecte d'investigació *Los espacios del ocio en la Barcelona de 1900. Un proyecto de e-research en torno a los orígenes de la industria cultural* per l'aprenentatge de treball en equip.

Així mateix, expandir les gràcies a la Direcció del Departament d'Història de l'Art i Secretaria, en especial a Montse Bach per les indicacions de les gestions de Doctorat.

La flor que anava creixent de mica en mica i amb ferma estructura necessitava dels elements naturals, com ara: aigua, sol i aire; tot deixant que la pròpia natura faci la seva funció. Personificat en Frédéric Descouturelle i família, Guillaume Le Gall i Dany Sandron pel que fa a l'estada al Centre Andre Chastel *Université de Paris- Sorbonne* (Paris

IV). Joan Molet, Anna M. Carmona, Jordi Pablo, Maria Ojuel, Pere Capellà, Vicente de la Fuente, Laura Casal, Josep Maria Vilumara, Joan Ral, Gabriel Pinós (Museu del Modernisme Català), Josep B. Pompidor...

Arxivers i responsables d'institucions com M. Isabel Marín (Arxiu i Biblioteca del Reial Cercle Artístic de Barcelona), Begoña Forteza (Arxiu i Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi), Josep Maria Majó (Biblioteca de l'Institut Català de Sant Isidre). Ampliar la meua consideració al personal dels arxius i biblioteques dels centres de documentació consultats, en especial a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i a la *Bibliothèque des Arts Décoratifs* de París.

Alhora, voldria fer extensiu el meu reconeixement als responsables, propietaris i personal de les arquitectures de l'oci conservades a Barcelona, com ara l'*Hotel Espanya* (director Víctor Godall), *Palau de la Música Catalana* (Dario Fernández), *Bar Almirall* (Ramón Solé i Pere Pina), *Grill Room* i *Bar Muy Buenas*.

Per totes aquelles dificultats, com pluges inesperades, l'estimació dels més pròxims estava al costat. En especial dedicació als meus pares, Juan Jesús López i Nina Pérez, i a la meua germana Cristina López.

I tot un seguit d'amics com Sílvia López, Susanna Vicente, Gemma Tomé, Ana Argudo, Isaac Ramos, M.Ángeles López, Elena Ros, Montse Barniol, Anna Llagostera i als companys d'Emblecat, com Esther García, Xavier Roura, Alma Reza...

El procés final ha estat fonamental per deixar un testo bonic, el meu agraïment a Xurxo Insua per l'edició, Tanit Català per la correcció en català i Mélanie Marcoup per la correcció en francès.

Finalment, la flor ha crescut i no té una altra pretensió que contribuir a la recerca de l'ornamentació vegetal modernista.

Barcelona, juliol de 2012

Índex

Volum I

Marc introductori, mètode i context 19

Introducció i metodologia de treball 21

Estudi de les fonts documentals 30

- Ornamentació vegetal 30

- Arquitectures de l'oci 37

Context històric i social del temps lliure en l'escenari urbà 51

I. El món vegetal en l'oci

1. Plantes i flors en relació amb les activitats de lleure 69

1.1. Els carrers: la Rambla de les Flors i l'afició per l'Horticultura 70

1.2. Celebracions 76

1.2.1. La Festa de l'arbre 80

1.2.2. Les batalles de flors 92

1.2.3. Altres festes efímeres 101

Apèndix Documental 1 107

2. Exposicions i concursos de plantes i flors 113

2.1. Societats hortícoles 114

2.1.1. *Société Nationale d'Horticulture de France* a París: el precedent francès de la Societat Catalana d'Horticultura 114

2.1.1.1. Orígens i evolució de la institució 114

2.1.1.2. Exposicions i concursos de plantes i flors 115

2.1.1.3. Secció de *Beaux-arts* 122

2.1.1.4. Publicacions sobre el simbolisme de les flors i les plantes 124

2.1.2. Societat Catalana d'Horticultura de Barcelona: difusora de l'art floral 128

2.1.2.1. Orígens i evolució de la institució 128

2.1.2.1.1. Diversitat de seus al tombant del segle XX 130

2.1.2.1.2. *Revista Hortícola*: la publicació pròpia 131

2.1.2.2. Exposicions i concursos de plantes i flors 132

2.1.2.3. Participació a les *Exposicions de Belles Arts* de Barcelona 153

2.1.2.4. Publicacions sobre el simbolisme de les flors i les plantes 155

2.2. Entitats artístiques a Barcelona i París	158
2.2.1. Exposicions de flors a centres d'art de Barcelona	158
2.2.2. <i>Union Centrale des Arts Décoratifs</i> a París: el projecte ideal de l' <i>Exposition de la plante</i>	162
Apèndix Documental 2	169

II. Formació dels artífexs a Barcelona i París

3. Fonts i mètodes per a l'ornamentació vegetal 181

3.1. Formació a l'Escola de Llotja i materials per a l'aplicació decorativa 182

3.1.1. Les classes amb flors	182
3.1.1.1. Material docent	203
3.1.1.2. Flors naturals	208
3.1.1.2.1. Escola de Dibuix per a nenes i adultes	219
3.1.1.3. Materials diversos emprats a classe d'aplicació ornamental	224

3.2. Mètodes d'aplicació ornamental a Barcelona 240

3.2.1. La presència del vegetal en l'ornamentació	250
3.2.2. Historicisme ornamental	254
3.2.3. Estudi directe de la natura	267
3.2.4. Formes de representació compositives	283
3.2.5. Aplicacions a les arts decoratives i industrials	297
3.2.6. El simbolisme vegetal en la decoració	300

3.3. L'exemple de París: la *Bibliothèque de l'Union Centrale des Arts Décoratifs* 304

3.3.1. El vegetal en la col·lecció d'àlbums de Jules Maciet	306
3.3.2. Material per a l'estudi directe de la natura	317
3.3.2.1. Fotografies de plantes i flors	318
3.3.2.2. Repertoris ornamentals vegetals	330

3.4. Anàlisi comparatiu dels materials a Barcelona i París 335

Apèndix Documental 3 339

III. Arquitectures públiques de l'oci amb ornamentació vegetal

4. Mapa d'arquitectures públiques de l'oci 381

4.1. Nuclis i eixos urbans 382

4.1.1. Ciutat Vella	385
4.1.2. Eixample	393
4.1.3. Paral·lel	398

Apèndix Documental 4 401

5. Espais arquitectònics. Tipologies d'edificis destinats al lleure 411

5.1. Establiments per al menjar i el beure 412

5.1.1. Cafès-restaurants 412

- 5.1.1.1. *Cafè-Restaurant de l'Exposició Universal del 1888* 419
- 5.1.1.2. *Cafè-Restaurant Colón* 421
- 5.1.1.3. *Cafè-Restaurant-Cerveseria Au Lion d'Or* 426
- 5.1.1.4. *Cafè-Restaurant Alambra* 429
- 5.1.1.5. *Cafè-Restaurant Martin* 432
- 5.1.1.6. *Restaurant de Francia "Casa Justin"* 434
- 5.1.1.7. *Cafès-Restaurants Vermuts Torino* 435
- 5.1.1.8. *Cafè-Restaurant Maison Dorée* 441
- 5.1.1.9. *Restaurant Pince* 445
- 5.1.1.10. *Restaurant Mundial Palace* 448
- 5.1.1.11. *Cafè-Restaurant La Lune* 449
- 5.1.1.12. *Cafè-Restaurant Royal* 450

5.1.2. Cerveseries 451

- 5.1.2.1. *Els Quatre Gats* 453

5.1.3. Granges 458

- 5.1.3.1. *Granja Muy Buenas* 458
- 5.1.3.2. *Granja Catalana* 458

5.1.4. Quioscs 459

- 5.1.4.1. *Gran Cafè del Siglo XIX "La Pajarera"* 460
- 5.1.4.2. *Quiosc de Canaletes* 461

5.1.5. Bars 462

- 5.1.5.1. *London Bar* 463
- 5.1.5.2. *American Bar* 463

5.2. Fondes i hotels 465

5.2.1. Hotel Internacional de l'Exposició Universal del 1888 470

5.2.2. Gran Hotel Continental 472

5.2.3. Hotel Cuatro Naciones 476

5.2.4. Hotel Ambos Mundos 477

5.2.5. Hotel Oriente 479

5.2.6. Gran Hotel Inglaterra 483

5.2.7. Hotel Tibidabo 486

5.2.8. Hotel Colón 488

5.2.9. Fonda de España 491

5.2.10. Hotel Términus 497

5.2.11. Hotel Metropolitan 499

5.3. Teatres 501

5.3.1. Teatre Calvo-Vico i de la Granvia 508

5.3.2. Teatre Nuevo Retiro 509

5.3.3. Teatre Cataluña 510

5.3.4. Teatre Novedades 511

5.3.5. Els teatres del Paral·lel 516

5.4. Espais de l'espectacle	523
5.4.1. Sales de concerts	523
5.4.1.1. <i>Palau de la Música Catalana</i>	523
5.4.2. Cafès-concerts	526
5.4.2.1. <i>Edén Concert</i>	527
5.4.2.2. <i>Petit Moulin Rouge</i>	529
5.4.3. Sales de ball	531
5.4.3.1. <i>La Paloma</i>	531
5.5. Cinemes	532
5.5.1. Diorama Animado	543
5.5.2. Sala Mercè	545
5.5.3. Poliorama	548
5.5.4. Kursaal	549
5.5.5. Ideal Cinema	553
5.6. Espais esportius	554
5.6.1. Velòdroms	554
5.6.1.1. <i>Velòdrom de la Bonanova</i>	554
5.6.1.2. <i>Nou Velòdrom de les Arenes</i>	556
5.6.2. Frontons	558
5.6.2.1. <i>Frontó Barcelonés</i>	560
5.6.2.2. <i>Frontó Beti-Jai</i>	565
5.6.2.3. <i>Frontó Condal</i>	566
5.6.3. Places de toros	570
5.6.3.1. <i>Plaça de toros Las Arenas</i>	571
6. Estudi dels programes decoratius	576
6.1. Historicisme i eclecticisme	577
6.1.1. <i>Cafè-Restaurant de l'Exposició Universal del 1888</i>	586
6.1.2. <i>Cafè-Restaurant-Cerveseria Au Lion d'Or</i>	590
6.1.3. <i>Cafè-Restaurant Maison Dorée</i>	591
6.1.4. <i>Cafè de Novedades</i>	593
6.1.5. <i>Restaurant Pince</i>	594
6.1.6. <i>Frontó Barcelonés</i>	597
6.1.7. <i>Frontó Condal</i>	598
6.2. Naturalisme-simbolisme versus Art Nouveau	600
6.2.1. L'ornamentació vegetal com a eix vertebrador	602
6.2.1.1. <i>Hotel Colón</i>	608
6.2.1.2. <i>Cafès-Restaurants Vermut Torino</i>	610
6.2.1.3. <i>Hotel Términus</i>	614
6.2.1.4. <i>Fonda de España</i>	616
6.2.1.5. <i>Palau de la Música Catalana</i>	620
6.2.2. Organicisme vegetal	623
6.2.2.1. <i>L'arbre pilar o columna</i>	624
6.2.2.2. <i>Metamorfosi de les plomes de paó en fulles i flors</i>	629

- 6.2.3. Distribució unitària dels motius vegetals 633**
 - 6.2.3.1. *Diorama Animado* 633
 - 6.2.3.2. *American Bar* 634
 - 6.2.3.3. *Granja Muy Buenas* 635
 - 6.2.3.4. *Sala Mercè* 635
 - 6.2.3.5. *Taverna Almirall* 636
 - 6.2.3.6. *London Bar* 637
- 6.2.4. Motius ornamentals aplicats i naturals 638**
 - 6.2.4.1. Làmpades en forma de flors 638
 - 6.2.4.2. Les plantes naturals: simbiosi entre el regne vegetal de la naturalesa i l'art ornamental 641
- 6.2.5. La dona i les flors 646**
 - 6.2.5.1. *Hotel Colón* 662
 - 6.2.5.2. *Cafè-Restaurant Vermut Torino* 663
 - 6.2.5.3. *Diorama Animado* 670
 - 6.2.5.4. *Poliorama* 675
 - 6.2.5.5. *Fonda de España* 677
 - 6.2.5.6. *Palau de la Música Catalana* 678
- 6.2.6. Edificis i establiments guardonats per la seva singular ornamentació vegetal (1902-1911) 680**
 - 6.2.6.1. *Cafè-Restaurant Vermut Torino* (1902) 681
 - 6.2.6.2. *Fonda de España* i *Cafè-Restaurant Maison Dorée* (1903) 684
 - 6.2.6.3. *Cafè de Novedades* (1904) 686
 - 6.2.6.4. *Restaurant Pince* (1905) 687
 - 6.2.6.5. *Palau de la Música Catalana* (1908) 688
 - 6.2.6.6. *Cafè-Restaurant La Lune* (1909) 689
 - 6.2.6.7. *Cafè-Restaurant Royal* i *Ideal Cinema* (1911) 689

Volum II

- 7. Estudi i anàlisi dels motius ornamentals vegetals 691**
 - 7.1. Anàlisi iconogràfica i simbòlica 692**
 - 7.1.1. Identificació dels motius ornamentals vegetals 692**
 - 7.1.2. Presència dels vegetals identificats als mètodes d'aplicació ornamental 698**
 - 7.1.3. Tendències de la flora representada 700**
 - 7.1.3.1. Tradicions ornamentals: el vegetal al llarg de la història 700
 - 7.1.3.2. La flora autòctona 703
 - 7.1.4. Sobre el llenguatge de les flors i la presència dels vegetals identificats 707**
 - 7.1.4.1. Fonts escrites del llenguatge de les flors publicades a Barcelona 713
 - 7.1.4.2. Fonts escrites franceses i la seva recepció a Barcelona 722
 - 7.1.4.3. Influències franceses a *El lenguaje de las flores* de Florencio Jazmín 729
 - 7.1.4.4. Les connotacions simbòliques de la flora representada 737
 - 7.1.5. La relació iconogràfica i simbòlica de la flor amb la dona 747**
 - 7.1.5.1. *Les fleurs animées*: el precedent vuitcentista de la imatge de la dona-flor 747
 - 7.1.5.2. El paper de la dona al llenguatge de les flors 758

Apèndix Documental 5 781

Conclusions 879

Versió francesa 891

- Résumé 893
- Introduction et méthodologie de travail 896
- Conclusions 906

Bibliografia 919

Centres de documentació 967

Annexos 969

Annex A: Col·lecció d'àlbums Jules Maciet de temàtica vegetal. *Bibliothèque des Arts Décoratifs* (París) 971

Annex B: Seqüència cronològica d'obertures, reformes i tancaments de les architectures publiques de l'oci (1888-1912) 1117

Annex C: Catàleg d'arquitectures publiques de l'oci (1888-1912) 1133